

Føroyskar bókmentir úr samfelagsligum sjónarmiði

Martin Næs: Færøsk litteratur — udvikling og vilkår. Danmarks Biblioteksskole 1981. 99 síður. Kr. 57.20.

Martin Næs skrivar í innanganginum, at hann í stóran mun hevur valt at loypa tann eldra skaldskapin um og leggja hævudscentin á gongdina í føroyska bókaheiminum aftan á 1920, men greiðir tó í stuttum frá tí sum er farið fram frammanundan. Hann arbeiðir við avisum og hagtølum og ger tí ikki so nógv við at meta um innihaldið í bókmentunum, men dregur fyrst og fremst korini hjá hævundinum fram. Hann sigur:

„Jeg har valgt at koncentrere mig mere om den aktuelle bogproduktions situation og ikke så meget om selve litteraturens indhold, altså mere om vilkårene forfatteren arbejder under, måden forlagene arbejder på osv., og så vidt muligt prøvet at sætte det ind i en litteratursociologisk sammenhæng.“

Eftir tað stutta yvirritið yvir eldri føroyskan skaldskap verður gjørt greiði fyri talinum av bókaútgávum seinnu árinum, og tey armóðsliga figgarligu víðurskiptini hjá føroyskum rithøvundum verða tikin ígjøgnum.

Forløg

Í partinum um forløg verður fyrst sagt frá trupulleikum at hava „egið forlag“, t.d. hevur Jens Pauli Heinesen altíð handrit liggjandi í biðandi skuffuni, tí hann hevur ikki ráð at geva ta næstu bókin út, fyrr enn tann frammanundan hevur borið seg. Allikavæl meinar Jens Pauli Heinesen, at ein hævundur stendur seg frægast við at vera óheftur av forløgum.

Tá tósad verður um egna tilrættaleggjan slepst ikki útan um Magnus Dam Jacobsen, sum tók sær av øllum liðum sjálvur: hævundur, útgevari, útsjónd, lýsingar, solumaður. Um tann seinasta leiklutin í røðini sigur Martin Næs málendi og beinrakið: „— Færinger i Køben-

havn i 70-erne skulle ikke stå forudret, hvis der en skønne aften kom en digter susende ind ad døren.“

Greitt verður frá tí fjølbroytta útgávuvirkseminum hjá Bókagarði, men hævundurin hevur hug at muta eitt sindur imóti útgávupolitikkinum, har hævundurin er lagdur á endurprent av klassikarum:

„Genudgivelser skaber, i mange tilfælde, et behov. Jeg synes nemlig, at det ville være passende at forlaget nu, efter 12 års forløb, lavede en omstrukturering af sin forlagspolitik, idet man hen ad vejen forlader de mange genudgivelser, og samler sig om øjeblikkets situation og tænker på nutiden med fremtiden som garant. Man kan ikke blive ved med at planlægge fremtiden med fortiden.“

Tað er greitt, at Martin Næs meinar, at Bókagarður átti at stuðlað nýføroyskum skaldskapi, men eg haldi, at tað er skeivt at lasta forlagnum, at tað gevur eldri bókmentir út. Tað er um at gerast ein stórir trupulleiki í fleiri av okkara grannalöndum, at klassikararnir ikki eru at fáa hendur á og at lýsa eitt slíkt útgávuvirksemi við orðunum: „Genudgivelser skaber, i mange tilfælde, et behov“, orðum sum fáa teg at hugsa um brennivins- ella narkotikamisnytslu, er beinleiðis villileiðandi. Og hóast eg bert haldi meg hóma, hvat tað er, Martin Næs meinar við tí seinasta setninginum í tí endurgivna, so meini eg, at útsøgnin er burturvið. Um tú ikki skalt brúka fortíðina sum kemur alt at hanga enn meira í leysari luft enn frammanundan. Men summi meina, at menniskjan ikki higartil hevur lært eitt vet av fortíðini, so tað man heldur ikki fara at verða!

Annars fært tú undir lesnaðinum av pettinum um Bókagarð kenslu av, at hævundurin smoyggir seg rúndan um evnið sum hundur um heitan greyt og í veruleikanum kundi hugsað sær at verið meira opinskaraður. Kanska hevur varsemi í víðgerðini av hesum í føroyskum

samanhangi so viðkvæma evni verið ein fyrirtreyt fyri útgávuni av ritgerðini?

Tey almennu forlögini fáa eina stutta víðgerð og vist verður á, at tann peningur, tey hava at røkja sínar ómetaligu uppgávur við, ikki røkkur til nógv størri verk og harafturat seinnu árinum hevur staðið í stað. Stuðulin sum Mentunargrunnur Løgtingsins er førur fyri at veita sum stundning og kostnaðarlát til lán hevur eisini staðið í stað, um hann ikki er beinleiðis minkaður. Ein grannskoðari, sum eisini er okkara lögmaður, gjørdist gitin, tá hann undir tjakinum í Tinginum, svaraði teimum, sum vildu lata pengar til Mentunargrunn Løgtingsins, at um grunninum restaði pengar at byta út, at um tær rentur hann fekk ikki vóru nóg mikið, so kundu teir bert taka burtur av stovnpenginum. Tað er helst einum og hvørjum greitt, at Mentunargrunni Løgtingsins hevði ikki verið langt liv lagað við hesum politikki.

Í forlagspartinum nertir Martin Næs eisini við ta marghátliga skaldsøgu-kappingina, har Valdemar Poulsen fekk áður virðisløn fyri „Osvald“, og eingin fyrsta virðisløn varð bytt út. Møguliga er, sum Martin Næs meinar, rætt at borið, men manna-gongdin er lægin og ikki heilt útan skemtidám.

Týðingar, prent og søla

Tað finst eitt sindur av føroyskum bókmentum á fremmandum málum, siálvt um tað er eitt striggið arbeiði at fáa útlendsk forløg at geva tann føroyska tekstin út, tí tað frammanundan er greitt, at útgávan fer at geva undirskot. Einasti mátin ein útgáva kann bera seg uppá, er við at hon fær riviligan stuðul frá ymsum grunnum. Sum t.d. í George Johnstons føri, har hesin í mong ár hevði roynt at fingið enskár týðingar av føroyskum yrkingum út, intil UNESCO og eitt skotsk forlag miskunnaði bókini (Rocky Shores).

Martin Næs visir tí á, hvussu stóran týðning stundningurin frá Norðurlandaráðnum til týðingar millum tey norðurlendsku málina hevur; serstakliga fyri tey smáu málsekin.

Uppi í myndini av føroyskum skaldskapi á fremmandum málum hoyrir eisini ein meting av dygdini av týðingunum, so vit ikki lata okkum rúnarbinda av talinum av bindum. Við nøkrum fáum undantøkum, so er henda myndin ikki alt ov vøkur, krotusmið og umseting av handahógvum í einum máli, tú ikki skilir í odd og egg. Alt ov ofta hevur hugurin at týða úr føroyskum verið væl størri enn evni á hesum øki. Teir føroyingar sum skriva á donskum hava væl heldur ikki altíð havt teir hegnigastu týðararnar til alheimsmálina, og tað er kanska ikki so lægið, at áhugin fyri føroyskum bókmentum úttanfyri norðanlond er avmarkaður, tá vit hava í huga, at stórir partur av teim tøkum tekstunum eru listarliga avskreplaðir.

Í sambandi við prentvíðurskiptini verður vist á, at stórir partur av føroyskum bókum verður prentaður úttanlandi, og greitt verður frá grundini til hetta. Prentlistarliga eru fleiri føroyskar prentsmiðjur nevniliga á hægð við tær frægastu í okkara grannalöndum, meðan tær hvat víðvíkur kostnaði og tíðarfreistum aloftast ikki standa seg í kappingini. Men hvi tað í flestu fornum er bæði skjótari og biligari at prenta bókur úttanlandi er ikki rættiliga greitt.

Parturin „Anmeldelser og salgskanaler“ lýsir tann syndarliga standin innan føroysk bókum-máli. Nógv verður aldrin ummælt, og megint-parturin av teim sonevndu ummælunum eru meira at kalla umrøður enn víðgerðir. Hartil kemur so tað argiliga, at tey fáu ummælini mangan — sum í hesum føri — koma langa tíð aftan á, at bókini er komin út.

Bókahandlarnir fáa at vita, at teir gera alt ov lítið fyri at selja føroyskar bókur, at teir heldur vilja selja tær útlendsku, sum teir fáa upp

Martin Næs ger ikki so nógv burtur úr innihaldinum í bókmentunum, men dregur fyrst og fremst korini hjá rithøvundunum fram, skrivar Jógván Isaksen í ummælinum um bókina Færøsk litteratur — udvikling og vilkår

til 40% av seluprisinum fyri, meðan tær føroysku bert geva 25% av seluprisinum. Tað hevur helst verið soleiðis intil fyri kortum — ritgerðin hjá Martin Næs er skrivað í 1978 — men eg haldi, at tey seinnu árinum hava bókahandlarnir í Havn gjørt fitt fyrir at sýnt tær føroysku bókurnar fram. Kanska gera teir ikki meira burtur úr teim føroysku bókunum enn úr teim útlendsku, men tað verður eisini ilt at krevja.

Bókasøvn

Í einum parti fáa vit eitt yvirriti yvir bóka- og lánaratalið á bókasøvnunum, sum sambært hagtølini er støðugt vaksandi. Samstundis, skrivar Martin Næs, verður tað sagt, at føroyingurin sum heild lesur ógvuliga lítið, í hvussu er av føroyskum tilfari, og grundin er úttan iva tann, at skriftmálið er nýtt og skúlaskapurin hjá mongum ikki altíð hevur verið ov nógvur. Tað kundi verið áhugavert at fingið at vita, um tann vøkstur í útláni og selu, sum bókasøvn og bókahandlar siga frá, hevur staðið við, eftir at sjón-

varpið datt niður av himni, ella um bókaleturin mótvegis einum so sterkum kappingarneyti hevur givið skarvin yvir. Er tað so, at bókaleturin ror andróður í lötuni, so eri eg um somu tíð visur í, at hetta bert er eitt stutt bil, aðrenn dik aftur kemur á. Útbúgvingarstigið veksur nevniliga á hvørjum ári, og tað ferir sum heild meira lestur við sær, og bókini hevur stórar fyrimunir fram um aðrar fjølmíðlar: tú kanst steðga á og hugsa teg um, blaða aftur, leggja hana frá sær, tá tú hevur hug, altíð fara yvir til h' lina og taka eina bók fram, o.s.fr. Ongin annar fjølmíðil gevur tær somu møguleikar at takast við eitt evni, tá tú hevur hug at takast við.

Einastaðni sigur Martin Næs, at tað tverri ikki sæst av hagtølunum, hvussu nógvur av teim útlæntu bókunum eru føroyskar. Hetta skilji eg ikki rættiliga. Býarbókasavnið í Havn, sum stendur fyri helvtini av øllum útlánunum í Føroyum, ger jú skilnað á útláni av útlendskum og føroyskum bókum í hagtalsyvirritinum, í hvussu er á vaksnadeildini. Hetta kundi so givið eina hylling á, hvussu nógv vaksan læntu av føroyskum bókum í mun til danskar.

Bókmentir og hævundar

Yvirritið í endanum av bókinum yvir føroyskan skaldskap í hesi öld er upplýsandi og hampuliga fullfiggjað, tá havt verður í huga, at bókingurin er skrivaður til danskar lesarar. Hetta gevur honum sjálvandi eitt annað snið og ein annan dóm, enn um hann fyrst og fremst vendi sær til føroyingar. Í eini so stuttari frásøgn verður eisini víðhvert neyðugt at stytta sær so mikið um leiðina, at alt kemur ikki við, og stundum er tað sum verður sagt, um ikki beinleiðis skeivt, so heldur ikki heilt rætt. Men tað eru korini, tað so nógv tilfar skal kroystast inn í so trongar karmar.

„Og den fordel har man